

УДК 378.01

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Лещенко Г.А.

Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету

У статті розглядається проблема підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців. Окреслено підходи до реформування процесу навчання у ВНЗ. Визначено, що реформування професійної освіти і створення ефективних науково обґрунтованих систем професійної підготовки фахівців нових професій є ключовим соціально-педагогічним завданням. Зазначено, що організацію професійної підготовки доцільно розглядати як комплексний процес створення й функціонування освітніх систем, адекватних до цілей і завдань професійної освіти, вимог до формування та розвитку особистості фахівця. Диференційовано низку аспектів професійної підготовки фахівців.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні фахівці, реформування, концепція освіти, освітні системи.

Постановка проблеми. Сучасна парадигма інтенсифікації темпів економічних, науково-технічних, ресурсних і культурних перетворень в усіх сферах суспільного буття вимагає пошуку інноваційних підходів до проблеми підготовки фахівців нової формації. В умовах глобалізації й інтеграції суспільно-економічних відносин у світове співтовариство пріоритетним

напрямом, що впливає на конкурентоспроможність держави, є ефективність підготовки висококваліфікованих фахівців. Нині суттєво зросли державні й соціальні вимоги до фахівців різних спеціальностей. Посилення потреби суспільства в якісно підготовлених кадрах стало основною ознакою розвитку професійної освіти ХХІ століття.

Динамічний розвиток сучасного інформаційного суспільства випереджає можливості задоволення попиту на професійну підготовку фахівців. Сучасні навчальні заклади готують студентів до майбутньої професійної діяльності, недостатньо використовуючи інноваційні методики й технології. За даними науковців, обсяг нової науково-технічної інформації подвоюється кожні два роки. Це означає, що половина відомостей, якими оволодівають студенти за чотири роки навчання у ВНЗ, втрачають свою актуальність до кінця третього року навчання [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні напрямки реформування системи освіти в Україні, у тому числі вищої, висвітлені в працях В. Андрущенка, Г. Артемчука, М. Євтуха, В. Лугового, В. Коцура, В. Кременя, М. Згуровського, В. Огнев'юка, В. Войтенка, В. Яблонського та ін. У фундаментальних працях С. Я. Бастишева, Б.С. Гершунського, О. В. Глузмана, С. У. Гончаренка, М. М. Козяра, Р. М. Макарова, А. К. Маркової, В. А. Сластьоніна, В. В. Ягупова підсумовано, що якість професійної підготовки фахівців залежить від організаційно-педагогічних умов навчання, під якими слід розуміти сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених зовнішніх та внутрішніх факторів і ресурсів, які забезпечують реалізацію навчально-виховного процесу та професійної підготовки фахівця відповідно до державних освітніх стандартів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених питанням реформування системи вищої освіти, проблема підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців залишається актуальною для значної кількості вітчизняних вишів. У зв'язку з цим, додаткового дослідження потребують концептуальні підходи до професійної освіти, що ґрунтуються на інноваційних засадах, відходу від шаблонів у навчанні, студентоцентризмі та сприянні всебічному розвитку особистості майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час професійна освіта у вишах була спрямована не на підготовку творчих, креативних фахівців, а на продукування виконавців. У процесі навчання у ВНЗ основну увагу звертали не на розкриття здібностей, талантів, внутрішнього потенціалу особистості, а на засвоєння вже відпрацьованих методів й алгоритмів розв'язання різних професійних проблем. Унаслідок цього відбувалося формування фахівців вузького профілю. На сьогодні, у зв'язку зі збільшенням попиту на творчого, мислячого фахівця, спроможного самостійно аналізувати ситуацію й ухвалювати рішення, у центрі всієї системи професійної підготовки у вищій школі повинна постати особистість, здатна до самореалізації, самовдосконалення, творчого діалогу.

Професійну підготовку витлумачують як цілеспрямований процес опанування реальними та потенційними працівниками (студентами, курсантами, слухачами) професійних знань і вмінь для набуття навичок, необхідних під час виконання певних видів робіт. Такий процес відбувається в різних формах здобуття професійної освіти: навчання у вищих і спеціалізованих

освітніх закладах, стажування на курсах підвищення кваліфікації, удосконалення професійної майстерності на виробництві тощо. Сьогодні виклики у вітчизняній економіці вимагають докорінних змін у системі освіти загалом і професійній підготовці зокрема. Для оновлення знань та підвищення рівня власної освіти до необхідного для ефективної професійної діяльності необхідно створити систему, за якої випускники мали б змогу періодично поновлювати й актуалізувати професійні знання.

У цьому руслі вибудовується певний логічний ланцюжок, вихідним пунктом якого є цілі навчання, спрямовані на передання молоді суспільного досвіду, що зорієнтований на відтворення й розвиток суспільства, або тієї частини цього досвіду, яка, зважаючи на вже засвоєне, стає особливо важливою для розвитку особистості. Цілі освітньої системи виражені у формі якостей, які слухачі повинні опанувати залежно від ступеня засвоєння змісту освіти, причому умови позначення якостей вказують лише на орієнтири й напрям навчання. Без таких орієнтирів неможливе розуміння напряму організації процесу професійної підготовки фахівців.

Нова концепція професійної освіти фахівців, яких готують вищі навчальні заклади, має бути спрямована на формування творчої особистості, спроможної швидко, з мінімальними ресурсними витратами адаптуватися до умов професійної діяльності й до економічних обставин нашого часу.

Реформування вищої професійної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства прогнозує:

- розвиток творчої, рівноправної взаємодії викладача й студентів;
- упровадження інноваційних методик і технологій професійної підготовки фахівців;
- реалізацію змістово-процесуального підходу до організації навчання;
- упровадження проблемного підходу до організації навчальної роботи студентів;
- реалізацію особистісно-діяльнісного підходу до професійної підготовки студентів;
- утілення діалогічного підходу в навчальному процесі;
- індивідуалізацію навчання;
- реалізацію імітаційно-ігрового підходу в організації навчання;
- створення умов для формування готовності студентів до творчої діяльності;
- розвиток потенціалу самореалізації особистості студентів і викладачів;
- формування позитивної мотивації й ціннісного ставлення до професійної діяльності [1, с. 114–115].

Окреслені підходи до реформування процесу навчання у ВНЗ спрямовані на включення студентів в активний процес пізнання та вплив на мотиваційну, пізнавальну, емоційно-вольову й психофізіологічну сферу особистості, а також забезпечують особистісно-професійне зростання.

Реформування професійної освіти і створення ефективних науково обґрунтованих систем професійної підготовки фахівців нових професій є ключовим соціально-педагогічним завданням. На думку науковців, удосконалення й розвиток професійної освіти має відбуватися на трьох рівнях: методологічному, теоретичному і прикладному [3].

На методологічному рівні студіюють проблеми розроблення й побудови теорії професійної підготовки (з'ясування концептуальних основ, методологічних підходів і принципів створення моделей навчання, опрацювання змісту основних понять дослідження). На теоретичному рівні окреслюють принципи, організаційно-педагогічні умови, добирають зміст, форми, методи, технології професійного навчання й виховання. Для прикладного рівня характерне дослідження способів посилення ефективності практичного виробничого навчання, аналіз соціально-моральних характеристик особистості, виокремлення критеріїв ефективності професійної підготовки.

Зважаючи на вищевикладене зазначимо, що організацію професійної підготовки доцільно розглядати як комплексний процес створення й функціонування освітніх систем, адекватних до цілей і завдань професійної освіти, вимог до формування та розвитку особистості фахівця.

Дослідження освітніх процесів у суспільстві з позиції історизму в процесі професійної підготовки фахівців дають підстави диференціювати три теоретико-методологічні підходи до професійної підготовки: галузевий, функціональний і компетентнісний.

Із 60 рр. XX ст. практики обстоювали думку про те, що професійна підготовка має бути базована на галузевому підході, що вможливить підготовку універсальних галузевих фахівців, здатних до розв'язання широкого кола професійних завдань. Із переходом до спеціалізації, із 80 рр. XX ст., набув поширення функціональний підхід, ґрунтований на твердженні, що кожен фахівець галузевої організації має власне «поле професійної діяльності», діє тільки на ньому й відповідає за результати праці. Переосмислення галузевих цінностей і корпоративної культури, приєднання до Болонського процесу в кінці XX – на початку XXI ст. актуалізували компетентнісний підхід до професійної підготовки фахівців. Сьогодні в представників вітчизняної й західної професійних шкіл не виникає розбіжностей із приводу обрання основи для з'ясування змісту й технологій підготовки фахівців, що допомагає навчити їх ефективно виконувати професійні завдання.

Розширення виробничих функцій спеціаліста, його уніфікація вмотивовують необхідність підготовки кваліфікованих фахівців широкого профілю, які володіють багатьма професійними компетенціями, серед яких основними, на думку А. К. Маркової [8], є спеціальні, соціальні, особистісні й індивідуальні. Згідно з теорією дослідниці, кваліфікований фахівець поряд зі специфічним набором знань, умінь і навичок повинен володіти сучасним науковим світоглядом, професійно значущими й особистісними якостями, мати певні життєві установки, систему цінностей, засвоїти особливості фахової етики й поведінки.

Для дослідження сутності професійної підготовки майбутніх фахівців доцільно, на наш погляд, важливо здійснити аналіз дефініцій понять «професійна підготовка» і «професійна освіта». Осмислення філософської, психологічної й педагогічної літератури засвідчує, що науковці, трактуючи ці терміни, не мають єдиної усталеної думки. Найчастіше професійну підготовку інтерпретують як процес повідомлення фахових

знань і формування спеціальних умінь та навичок, дещо рідше – як результат навчальної діяльності.

У філософському вимірі «професійну освіту» характеризують із двох позицій: як таку, що «містить образ» (професійна модель), і як «створення власного образу» (безпосередня продуктивна діяльність особистості), коли в обох випадках ключовим стає слово «образ». У філософії образ не є власне людиною, це результат відображення об'єкта у свідомості. Але образ об'єкта ніколи не вичерпує всього багатства його властивостей і відносин, його оригінал завжди багатший від своєї копії. Отже, філософія розкриває сенс «професійної освіти», насамперед як створення самого себе [2, с. 3-18].

Витлумачуючи сутність терміносполучення «професійна освіта», науковці теж висловлюють різні міркування. Так, М. Чобітько ототожнює поняття «професійна освіта» і «професійна підготовка», інтерпретуючи його як «невід'ємну складову частину єдиної системи народної освіти». У дослідженнях Т. Десятова помітна відмінність у розумінні названих понять. Учений зазначає, що «професійна освіта» «відрізняється від поняття «професійної підготовки» тим, що професійна підготовка не супроводжується підвищенням загальноосвітнього рівня учнів, а здійснюється в цілях навчання виконанню певного виду роботи», тому ця відмінність із погляду результату навчання – навчання професійних знань, умінь і навичок [12].

Набуття людиною певної професійної кваліфікації, яка впливатиме на її подальше місце в структурі суспільних відносин і соціальний статус, безпосередньо пов'язане з професійною освітою. Основним її компонентом є професійна підготовка, що, відповідно до «Енциклопедії професійної освіти», являє собою «сукупність спеціальних знань, навичок і вмінь, якостей, трудового досвіду та норм поведінки, які вможливають успішну роботу з певної професії» [14, с. 188].

Виклад матеріалу спонукає до висновку, що поняття «професійна освіта» – родове, а «професійна підготовка» – видове. З одного боку, «професійна освіта» – цілеспрямований процес оволодіння спеціальними знаннями, практичними вміннями з конкретної професії або зі спеціальності, адекватними до сучасного рівня знань і вмінь у цій галузі; а з іншого – це процес та результат особистої діяльності учня в його професійному становленні для виконання спеціалізованих функцій у фаховій сфері.

Професійна підготовка фахівців передбачає професійне навчання, унаслідок якого людина оволодіває системою фахових знань, пізнавальних умінь і прикладних навичок. У процесі професійної освіти розвивається світосприйняття й світогляд особистості. Навчання реалізується через двосторонній процес взаємодії педагога і студента, важливим елементом цього процесу є самостійна творча робота студента, його активна позиція в навчанні. Основна мета професійного навчання – професійне самовизначення, що нерозривно пов'язане з життєвим самовизначенням.

У сучасній психолого-педагогічній літературі запропоновано кілька підходів до з'ясування

сутності професійної підготовки. Представники психологічної науки вбачають у ній засіб підвищення індивідуального потенціалу, розвитку резервних сил, пізнавальної і творчої активності на основі оволодіння загальнонауковими та професійно орієнтованими знаннями, вміннями й навичками. Педагоги розуміють сутність професійної підготовки в набутті людиною фахової освіти внаслідок засвоєння системи теоретичних знань, умінь і формування необхідних особистісних професійних важливих якостей.

У дисертації Н. С. Колесник професійна підготовка схарактеризована як процес професійного розвитку фахівця, що забезпечує набуття базових знань, умінь, навичок, практичного досвіду, норм поведінки, які вможливають успішність роботи з певної професії [6]. Таке трактування, на нашу думку, є дещо обмеженим, оскільки в ньому не відображена мета й результат професійної підготовки.

В. А. Семиченко аналізує професійну підготовку з різних позицій [11]. Дослідниця зазначає, що сутність поняття «підготовка» доцільно описувати у двох аспектах: 1) як навчання – деякий спеціально організований процес формування готовності до виконання майбутніх завдань; 2) як готовність – наявність компетенції, знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання певної сукупності завдань. Такий підхід, на нашу думку, є обґрунтованим, оскільки охоплює процесуальний та результативний компоненти професійної підготовки.

У педагогічній енциклопедії за редакцією Б. М. Бім-Бада поняття «професійна підготовка» схарактеризоване як система професійного навчання, основною метою якого є швидке засвоєння вмінь і навичок, необхідних для виконання робіт [9, с. 279].

Н. П. Волкова вважає, що професійна підготовка фахівця являє собою процес оволодіння системою знань, яку утворюють:

1) загальнокультурні знання (знання про людину, її становлення й розвиток у реальному соціокультурному середовищі, знання з культурології, соціології, етики, естетики, економіки, права);

2) психологічні знання (знання загальних характеристик особистості: спрямованість, характер, темперамент, здібності тощо; особливостей перебігу психологічних процесів: мислення, пам'ять, уява тощо; методів психологічного дослідження закономірностей навчання і виховання; особливостей засвоєння навчального матеріалу відповідно до індивідуальних і вікових характеристик; умінь застосовувати набуті знання в професійній діяльності);

3) педагогічні знання (знання основних теорій формування й розвитку особистості, принципів педагогіки і психології, конструювання навчально-виховного процесу; розвитку педагогічної та психологічної науки, професійної підготовки, позитивних і негативних чинників професійної діяльності тощо);

4) знання з методики викладання предметів, методики виховної роботи, дидактики, знання педагогічної техніки [4, с. 297].

За висловом Г. А. Пухальської, професійна підготовка – це система, що складається із вза-

ємодоповнювальних елементів. Ступінь готовності залежить від ступеня компетентності фахівця щодо регламентованих компетенцій. Дослідниця стверджує, що професійна підготовка майбутнього фахівця – процес формування й розвитку в нього достатнього для ефективної професійної діяльності рівня компетентності в ході підготовки у ВНЗ і під час практичної діяльності [10, с. 130-131].

С. В. Щербина доводить, що професійна підготовка до майбутньої професійної діяльності відбувається за різними напрямками й передбачає засвоєння теоретичних знань, формування фахових умінь у процесі навчальної та реальної діяльності тощо [13].

У роботах, присвячених питанням професійного розвитку та професійної підготовки людини, зазначено, що цей процес безпосередньо пов'язаний із соціалізацією особистості, передбачає опанування людиною нових соціальних ролей, формування й розвиток якостей і здібностей, необхідних для виконання суспільно значущих функцій. Їхній взаємозв'язок полягає в тому, що в процесі професійної підготовки людина освоює найважливішу (із погляду потреб і запитів суспільства) соціальну роль – професію, що має певний статус та престижність. Її освоєння відбувається переважно в межах тих же інституцій, у яких формуються і вдосконалюються найважливіші якості особистості (школа, ВНЗ, професійне середовище). Крім того, етапи соціалізації за часом і змістом, зазвичай, збігаються з етапами професіоналізації.

Одним із важливих аспектів і водночас проблемою професійної підготовки є формування узагальненого орієнтування в цілях, предмети, засобах, змісті професійної діяльності. Це пов'язане з тим, що складні за структурно-функціональною характеристикою види професійної діяльності не завжди підлягають чіткому аналізу, залишаючи людині простір для творчого пошуку.

У структурі професійної підготовки дослідники розмежовують такі компоненти:

1) когнітивний компонент (розуміння комунікативних завдань, оцінювання їхньої значущості, знання способів розв'язання, прогнозування результатів тощо);

2) емоційний компонент (прагнення до взаємодії, емпатія);

3) мотиваційний компонент (прагнення реалізувати себе, досягти успіху, показати з кращого боку);

4) вольовий компонент (мобілізація зусиль, подолання труднощів тощо) [5].

Вимоги до професійної підготовки сучасних фахівців достатньо високі й зорієнтовані передовсім на створення максимально сприятливих умов для розкриття та розвитку індивідуальних здібностей, самовизначення особистості. Деякі дослідники вважають, що досягненню такого ефекту сприяє перехід майбутнього фахівця до якісно нового стану оптимальної професійної самореалізації через акмеологічні чинники й умови. Н. В. Кузьміна стверджує, що акмеологічні чинники – це «об'єктивні причини, які зумовлюють самоспрямування особистості до вершин професійної діяльності» [7, с. 77]. Між цілями й завданнями, поставленими особистістю перед собою, і результатами діяльності часто виникають

неузгодженості та суперечності. Вони можуть слугувати стимулом для професійного зростання лише за умови, якщо проходить об'єктивний аналіз власних дій і причин, що призвели до такого становища. В іншому випадку названі суперечності породжують конфлікти й деструктивні ситуації.

Висновки і перспективи. На підставі викладених міркувань можна зробити висновок, що професійна підготовка у вищих повинна відбуватися в діалектичній єдності з її загальним завданням – розвитком необхідних знань, умінь і

навичок, вихованням особистісних якостей, розвитком інтелектуальних та фізичних якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності. З погляду структури професійна підготовка є органічним складником професійної освіти, який формує й розвиває прикладні практичні знання, уміння, навички, здібності та якості фахівця. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні можливостей та обмежень у взаємодії громадянського суспільства і держави для підвищення ефективності професійної освіти майбутніх фахівців.

Список літератури:

1. Авиационная педагогика : учебник / [Р. Н. Макаров, С. Н. Неделько, А. П. Бамбуркин, В. А. Григорьевский]. – М.: МНАПЧАК; Кировоград : ГЛАУ, 2005. – 433 с.
2. Анциферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуации и психологическая защита /Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 3–18.
3. Беляева В. А. Личностно-ориентированные технологии обучения студентов английскому языку (неязыковые специальности) : учеб. Пособ. / В. А. Беляева, Э. Е. Олейник. – Рязань : РГПУ, 2001. – 128 с.
4. Волкова Н. П. Педагогика : навч. Посіб. / Н. П. Волкова. – 2-е вид., доп. – К. : «Академвидав», 2007. – 615 с.
5. Канбекова Р. В. Профессиональная подготовка учителя широкого профиля для начальной школы : дисс. ... д-ра пед. Наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Канбекова Римма Валеевна ; Стерлитамакский государственный педагогический ин-т. – Стерлитамак, 2003. – 319 с.
6. Колесник Н. С. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів : дис. ... канд. Пед. Наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Колесник Наталія Євгенівна ; Житомирський державний ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2007. – 335 с.
7. Кузьмина Н. В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н. В. Кузьмина. – М. : ИЦПКПС, 2001. – 144 с.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
9. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад ; ред. Кол. М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова, Е. Л. Гончарова, Н. Н. Малофеев, Е. Г. Осиповский, А. В. Петровский. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
10. Пухальська Г. А. Проблеми підготовки майбутніх пілотів цивільної авіації у вищому навчальному закладі / Г. А. Пухальська // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. Наук. Праць. – Харків : Українська інженерно-педагогічна академія (УІПА), 2006. – Вип. 14–15. – С. 129–135.
11. Семиченко В. А. Проблеми і пріоритети професійної підготовки [Електронний ресурс] / В. А. Семиченко // Педагогічний дискурс : зб. Наук. Праць. – 2007. – Вип. 1. – Режим доступу :http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2007_01/semuchenko.pdf.
12. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія / Л. П. Сущенко. – Запоріжжя : Запорізький держ. Ун-т, 2003. – 442 с.
13. Щербина С. В. Науково-дослідна робота майбутніх диспетчерів міжнародних авіаліній як засіб формування професійних умінь : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. Пед. Наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання з технічних дисциплін» / С. В. Щербина ; Українська інженерно-педагогічна академія. – Харків, 2001. – 20 с.
14. Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. / под ред. С. Я. Батышева. – М. : АПО, 1999. – Т. 2. – 390 с.
15. Basic Plan for the Promotion of Education // Government of Japan. – 2008. – July.

Лещенко Г.А.

Кировоградская льотная академия
Национального авиационного университета

К ВОПРОСУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

В статье рассматривается проблема повышения качества профессиональной подготовки будущих специалистов. Определены подходы к реформированию процесса обучения в вузе. Определено, что реформирование профессионального образования и создание эффективных научно обоснованных систем профессиональной подготовки специалистов новых профессий является ключевым социально-педагогическим заданием. Указано, что организацию профессиональной подготовки целесообразно рассматривать как комплексный процесс создания и функционирования образовательных систем, адекватных целям и задачам профессионального образования, требованиям к формированию и развитию личности специалиста. Дифференцировано ряд аспектов профессиональной подготовки специалистов. **Ключевые слова:** профессиональная подготовка, будущие специалисты, реформирования, концепция образования, образовательные системы.

Leshchenko G.A.

Kirovohrad Flight Academy
National Aviation University

TO THE PROBLEM OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

Summary

The article deals with the problem of improving the quality of professional training of future specialists. The approaches to reform the learning process in the establishment have been determined. It has been determined that the reforming of the professional education and the creation of the effective scientifically grounded systems of the professional training of specialists in new professions are the major socio-pedagogical tasks. It's been indicated that the organization of the professional training is advisable to regard as the complex process of making and functioning of educational systems, adequate aims and tasks of professional education, the requirements to the formation and development of specialist's personality. There have been differentiated the aspects of the professional training of specialists.

Keywords: professional training, future specialists, reforming, concept of education, educational systems.